

FURAQA

SU'AALAHAD INTA BADAN LA ISWEYIYO

Guud ahaan

Waa maxay waxa la rabo inaan ka ogaado furuqa?

Furuqu waa cudur halis ah oo faafa uuna sababo fayras, waxana lagu yaqaana qandho ama xumad iyo finan maqaarka ah oo soo kordha oo caan ah. Sannadkii 1980 waxa lagu dhawaaqay in la cidhib-tiray cudurka ka dib barnaamijyo talaal oo adduunka oo dhan ka dhacay. Hase yeesh, ka dib dhacdooyinka Bishii Sagaalaad iyo Bishii Tobnaad 2001, Maraykanku waxa uu qaaday taxadir diyaar loogu noqonayo weerar argagixiso biyoolooji oo furaqa u isticmaalaya hub. Natijjooyinkii ka dhashay dadaalka daraadii:

1. Waxa jira qorshe wax-ka-qabad wadanka oo dhan ah oo tifaftiran oo loo qorsheeyay in dadka si dhakhso ah loo talaalo loona xakameeyo faafka furaqa. Qorshaha waxa ku jira sameynya iyo talaalista kooxaha daryeelka caafimaadka ee qaabilsan furaqa kuwaasoo wax ka qaban doona xaalad degdeg ah oo ka timi furaqa.
2. Waxa yaalla talaal furuq oo ku filan in qof kasta oo talaal u baahda la talaalo haddii ay timaado xaalad degdeg ahi.

Intee bay le'eeg tahay halista furuqu?

Waxa imminka suuragal laga soo qaadaa in furuqa si kas iyo ogaan ah loo sii dayn karo isagoo ah cudur faafa, Maraykanku na waxa uu qaadayaa talaabooyinka wax lagaga qabanayo suuragalkaa.

Sidee buu furuq khatar u yahay?

Xarumaha Xakameynya iyo Joojinta Cudurku (Centers for Disease Control and Prevention) waxay furuqa ku sheegeen in noociisu yahay ‘Category A agent’ (Waxyeelle Nooca A). Waxyelleyaasha Nooca A waxa la rumeysan yahay inay halista ugu weyn ee suuragalka ah galin karaan caafimaadka dadweynaha waxana ay leeyihiin cudur-qaadis heerkeedu yahay dhexdhixaad ama mid sare. Dadweynuhu guud ahaan waxa uu aad uga sii warqabaa Waxyelleyaasha Nooca A, waxana lagama maarmaan ah dadaal u-diyaarsanaan caafimaad dadweyne oo dadka oo dhan gaadhsisan. Waxyelleyaasha Nooca A ee kale waxa ka mid ah kudka, balayga, botulisim, tulariimiya iyo qandhada dhiig-baxa fayraska.

Haddii aan ka walwalsan ahay weerar furuq, ma u tagi karaa dhakhtarkayga si aan u helo talaalka furuqa?

Wakhtigan, talaalka furuqa ma heli karaan dadweynaha caadiga ahi. Hase yeesh, haddii ay dhaacdo faaf furuq, waxa jira talaal furuq oo ku filan la talaalo qof kasta oo u baahan doona.

Cudurka

Maxay yihiiin calaamadaha furuqu?

Calaamadaha furuqu waxay ku bilaabmaan qandho sare, xanuun madaxa iyo jidhka ah, iyo marmarka qaarkood matag. Waxa ku xiga finan sii faafa oo sii socda ilaa u ka noqonayo kuuskuus sareeyaa iyo finan leh malax oo yeesha qolof, taasoo dhacda ka dib saddex todobaad, kana tagta nabar god ah.

Haddii qof u soo gaadho furuq, intee in leeg ayay qaadanaysaa in calaamadihiisu ku soo baxaan?

Ka dib soo-gaadhistaa, waxay qaadataa todoba ilaa 17 cisho in calaamadaha furuqu soo baxaan. (Mudada qarsoodi ku-jirista cudurku celcelis ahaan waa 12 ilaa 14 cisho.) Mudadaa inta lagu jiro, qofka cudurka qaaday waxa uu dareemayaan inuu iska fiican yahay dadkana ma qaadsiin karo cudurka.

Ma loo dhintaa furuqa?

Bukaanka inta badan ee qaada furuqa way bogsadaan, laakiin geeri ayaa ku iman karta boqolkiiba 30 dadka qaada cudurka. Dad badan oo ka badbaaday furuqa ayaa leh nabaro bogsaday oo ku yaalla qaybo waaweyn oo jidhkooda ah, gaar ahaan wajigooda. Qaarkood way indho beelaan.

Sidee buu furuqa u fidaa?

Furuqa caadi ahaan waxa laga qaada xidhiidh lala yeesho dadka cudurka qaba. Guud ahaan, si qof furuqa u qaadsiyo qof kale waa inay timaado isu-soo-dhawaansho wajiga ah oo toos ah mudo dheerna jirta. Waxa kale oo furuqa laga qaadi karaa taabashada tooska ah ee la taabto dheecano jidh oo cudureysan ama alaab cudurka xambaarsan sida maryaha sariirta ama dharka. Faafista aan tooska ahayni waa dhif. Si dhif ah ayaa la arkay cudurka oo fiday iyadoo fayraskiisa ay qaaday hawada ku jirta goobaha xidhan sida dhismeyaasha, basaska iyo tareenada. Lama oga in furuqa ay gudbiyaan cayayaanku ama xooluhu.

Haddii furuqa la sii daayo isagoo ku jira hawo la buufiyay, mudo intee le'eeg ayuu fayrasku noolaanayaa?

Fayraska furuqu waa uu naf jilicsan yahay. Markii la sameeyay tijaabooyin shaybaadh, waxa la arkay boqolkiiba 90 fayraska furuqa ee hawo heehaabaya in uu ku dhinto gudaha 24 saacadood; marka uu jiro iftiinka aan ishu qaban (ultraviolet) (UV) tirada dhimashadiisu intaa way ka sii badan tahay. Haddii furuqa hawada lagu buufiyo, boqolkiiba 90 fayrasku waxa uu noqon doonaa mid aan hawlali karin ama dhintay gudaha 24 saacadood.

Immisa qof ayaa la rabaa in furuqa lagu arko ka hor intaan laga soo qaadin faafid cudur oo dhacday?

Hal qof oo la xaqiijiyay inuu ku dhacay furuq waxa laga soo qaadaa inay jirto xaalad caafimaad dadweyne oo degdeg ah.

Furuqu ma yahay mid la kala qaadi karo ka hor intaanay qofka ku soo bixin calaamadihuus?

Marmarka qaarkood qofka qaba furuqa dadka kale wuu qaadsiin karaa marka ay ku bilaabanto qandhadu, laakiin marka ay ugu badan tahay inuu dadka kale qaadsiyo cudurka waa marka ay ku bilaabmaan finanku. Qofka cudurka qabaa dadka kale wuu qaadsiin karaa ilaa qolofta furuqa ee ugu dambeysa qofka ka dhacayso.

Ma jirtaa dawo loogu talogalay furuqa?

Furuqa waxa lagu joojin karaa isticmaalka talaalka furuqa. Ma jirto daweyn la xaqijiyay oo loo hayo furuqa, laakiin waxa wali socda cilmi-baadhis. Natiijooyinkii ugu horeeyay ee ka soo baxay cilmi-baadhistha shaybaadhka waxay tilmamayaan in dawada cidofovir ay la dagaalami karto fayraska furuqa; wakhtigan, waxa socda cilmi-baadhis lagu hayo xayawaanka si loo sii fahmo awoodda ay dawadaasi u leedahay daweynta cudurka furuqa. (Isticmaalka dawada cidofovir lagu daweynayo furuqa ama calaamadaha furuqa waa inay qiimeyaan lana socdaan khubarada joogta NIH iyo CDC.) Bukaanka qaba furuqa waxay ka faa'iideysan karaa daryeel taageero ah (sida dheecaano xididada laga bixiyo, dawo lagu xakameeyo qandhada ama xanuunka) iyo antibiyootiko lagu daweeyo wixii ah cudurada bakteeriya ee soo labeeya furuqa ee laga yaabo inay yimaadaan.

Talaalka

Waa maxay talaalka furuqu, se miyaa wali loo baahan yahay in la qaato?

Talaalka furuqu waa sida kaliya ee lagu joojiyo furuqa. Talaalku waxa uu jidhka ka caawiyaan inuu yeesho iska-difaac furuq. Waxa talaalka si guul leh loo isticmaalay in bini'aadanka laga cidhib-tiro furuqa.

Talaalkii joogtada ahaa ee dadka Maraykanka lagu siin jiray furuqa waxa la joojiyay 1972 ka dib markii laga cidhib-tiray Maraykanka. Ilaa dhawaan, dawladda Maraykanku waxay talaalka furuqa siin jirtay kaliya dhawr boqol oo ah aqoon-yahano iyo xirfadleyda caafimaadka ee ka shaqeeya furuqa iyo fayrasyada la mid ah iyagoo joogo goobo cilmi-baadhis.

Hase yeeshe, ka dib dhacdooyinka Bishii Sagaalaad iyo Bishii Tobnaad 2001, dawladda Maraykanku waxay qaaday talaabooyin dheeraad ah si loo hagaajiyo heerka u-diyaarsanaanteeda argagixisada. Isaga furuqa, talaabooyinka laga qaaday waxa ka mid ah cusbooneysiinta qorshe wax-ka-qabad iyo dalbidda talaal furuq oo ku filan in la talaalo dadweynaha Maraykanka haddii u dhaco faaf furuq. Qorsheyaashu way jiraan, waxana yaalla talaal ku filan in la talaalo qof kasta oo u baahan kara haddii ay timaado xaalad degdeg ahi.

Waxa kale oo la soo saaray qorshe si ka sii wacan sidii hore looga badbaadiyo dadka Maraykanka halista weerar furuq la adeegsado oo ay ku kacaan kooxo ama dawlado cadaw ah. Qorshahaan waxa ku jiray abuurista kooxo daryeel caafimaad oo qaabilsan furuqa oo wax ka qabta xaalad furuq oo degdeg ah. Dadka ku jira kooxahaan waxa laga talaali doonaa furuqa. Waxa kale oo qorshaha ku jiray talaalista shaqaalaha ciidanka iyo ra'yidka loo dirayo ama loo diray goobaha halista sare leh.

Miyaa loo baahan yahay inaan iska talaalo furuqa?

Wakhtigan talaalka furuqu uma banaana dadweynaha.

Sidee baa talaalka loo bixiyaa?

Talaalka furuqa laguma bixiyo irbad caadi ah. Ma aha irbad mudis ah, sidaa talaalada kale. Talaalkiisa waxa lagu bixiyaa irbad leh laba af oo la galiyo biyaha talaalka. Marka irbadda laga soo saaro biyaha talaalka, waxa irbadda ku soo hadha dhibic ah talaal. Ka dibna irbadda ayaa dhawr jeer lagu gujiyya maqaarka mudo ah dhawr sekan. Gujintu ma aha in irbadda aad maqaarka loo galinayo, laakiin waxay sababi doontaa bar xanuun leh ama waxa soo bixi kara hal ilaa laba dhibcood oo ah dhiig. Caadi ahaan talaalka waxa dadka laga siiyaa xagga sare ee cududda.

Haddii talaalka lagu guuleysto, kuus cas oo cuncun leh ayay yeelataa goobta talaalku gudaha saddex ama afar cisho. Gudaha todobaadka koobaad ka dib talaalka, barta kuusani waxay noqotaa fin weyn, waxana ka buuxsama malax ka dibna way da'daa. Inta lagu jiro todobaadka labaad, finku wuu qalalaa waxana sameysma qolof. Qoloftu waxay dhacdaa todobaadka saddexaad, iyadoo ka tagaysa nabar yar oo bogsaday. Dadka markii ugu horeysay la talaalayo waxa dhici karta inay isku arkaan calaamadda ku-guuleysiga talaalka oo ka xoog weyn ta lagu arko dadka dib loo talaalayo.

Talaalo badan ayaa loo baahan yahay. Waa maxay sababta aanay qasab u ahayn in dadka la siiyo talaalka furuqa?

Dhacdadii furuq ee ugu dambeysay ee ka dhacday gudaha Maraykanka waxa la arkay 1949. Dhacdi ugu dambeysay ee si dariici ah adduunka uga dhacday waxay ka dhacday Soomaaliya sannadkii 1977. Ka dib markii cudurka adduunka laga cidhib-tiray, talaalistii joogtada ahayd ee dadweynaha la siin jiray waa la joojiyyab sababta oo ah looma baahnay si cudur loo joojiyo.

Haddii qof u soo gaadho furuq, qofkaasi miyuu dhaafay wakhtigii la siin lahaa talaal?

Haddii talaalka lagu helo gudaha saddex cisho ka dib soo-gaadhista cudurka waxa uu si buuxda u joojin doonaa ama wax uga beddeli doonaa cudurka guud ahaan dadka intiisa badan. Talaalka la bixiyo afar ilaa todoba cisho ka dib soo-gaadhista waxa dhici karta inuu xoogaa waxtar badbaadin ah yeesho ama uu wax ka beddelo darnida cudurka.

Mudo intee le'eeg ayuu jiraa waxtarka talaalka furuqu?

Waayo-aragnimadii hore waxay tilmaamaysaa in qaybta ugu horeysa ee talaalka laga qaato ay leedahay ka-badbaadis furuq oo jira saddex ilaa shan sannadood, ka dibna ay awoodda iska-difaaca cudurku sii yaraato. Haddii mar dambe qofka la talaalo, iska-difaacu waxa uu sii jiri doonaa mudo intii hore ka sii dheer.

Qayb talaal daciif ahi miyuu la waxtar yahay talaalka leh xoog buuxa?

Tijaabooyin dhawaan la sameeyay waxay muujiyeen in talaalka furuq ee daciifka ahi xagga abuurista iska-difaaca cudurka uu la waxtar yahay talaalka leh xoog buuxa.

Suuragal ma tahay in dadku ay talaalka ka qaadaan furuq?

Maya. Talaalka furuqu ma laha fayraska furuqa mana fidin ama sababi karo furuq. Hase yeeshee talaalka waxa ku jira fayras kale oo la yidhaahdo 'vaccinia,' kaasoo ku dhex nool talaalka. Sababtoo ah fayraska oo nool, waxa uu ku sii fidi karaa xubnaha kale ee jidhka ama dadka kale. Waxa taa la joojin karaa marka si sax ah loo daryeelo goobta talaalka (tusaale ahaan, gacmaha oo la maydho iyo si taxadir leh oo loo meeleyo faashadaha la isticmaalay).

Ma suuragal baa in la qaado 'vaccinia,' oo ah fayraska ku jira talaalka, iyadoo laga qaado qof dhawaan la talaalay?

Haa. 'Vaccinia' waxa uu faafa marka la taabto goobta talaalka ka hor intaanay bogsan ama

marka la taabto faashad ama dhar u soo gaadhay fayraska nool ee ku jira goobta talaalka. ‘Vaccinia’ ma fido isaga oo hawada maraya. Fayraska ‘vaccinia’ waxa uu keeni karaa finan, qandho, iyo xanuun madaxa iyo jidhka ah.

Wixii ah war dheeraad ah, wac North Dakota Department of Health (Waasaaradda Caafimaada ee Waqooyiga Dakota) oo leh lambarka 701.328.2378.